

Формування інноваційного кластерного насінневого утворення забезпечить стійкий та збалансований економічний розвиток його учасників завдяки одержанню синергетичного ефекту, який виникає за рахунок перетікання інновацій між суб'єктами кластерного утворення; нарощування грошового потоку за рахунок складання грошових потоків учасників кластера; спільного використання інфраструктурних об'єктів; зниження трансакційних витрат.

Висновки. Сучасний стан діяльності насінневих підприємств характеризується функціонуванням в умовах високої як політичної, так і економічної нестабільності, слабкої прогнозованості та високого ступеня мінливості зовнішнього середовища, що нега-

тивно впливає на конкурентоспроможність і загальні темпи виробництва й реалізації насінневого матеріалу. Об'єднання насінневих підприємств і організацій у кластерні системи найкращим чином сприятиме зростанню ділової активності підприємницьких структур та подоланню негативних факторів, що гальмують розвиток насінництва зернових культур. Формування інноваційного насінневого кластера на базі Інституту фізіології рослин і генетики НАНУ дасть змогу одержати значно більший ефект від запровадження інновацій за рахунок концентрації й глибшої спеціалізації учасників, зниження рівня виробничих та трансакційних витрат і поліпшення якості виробленої продукції.

Список використаних джерел

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. ; за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
2. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. № 40 ІV. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. *Маршалл А.* Принципы экономической науки: в 3 т. / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 3. – 352 с.
4. *Кропивко М. Ф.* Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 3-13.
5. *Курило І.В.* Правовий аспект формування інноваційних кластерів у сільському господарстві // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – №4. – С. 197-202.
6. Офіційний сайт Спілки економістів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/07/innovacijny-klastery-mexanyzm-pidvyshhennyakonkurentospromozhnosti-regionu/>.
7. *Портер М.* Конкуренция / М. Портер. – М. : ИД “Вильямс”, 2005. – 608 с.
8. Тюнен И.Г. Изолированное государство / И.Г. Тюнен. – Экономическая жизнь, 1926.
9. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
10. *Cooke Ph.* Regional Innovation Systems, Clusters, and the Knowledge Economy / Ph. Cooke // Industrial and Corporate Change. – 2001. – № 4. – Vol. 10. – P. 945-974.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2016 р.

*

УДК 338.3:003.13

*В.А. ПЕХОВ, здобувач
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Виробництво зерна та формування ефективності сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Зернове господарство завжди було й залишається базовим у формуванні ефективності сільськогосподарських підприємств України. Сучасний

стан розвитку аграрного підприємництва, з огляду на глобальні чинники та всеохоплюючі проблеми продовольчої, енергетичної безпеки, також значною мірою підтверджує таку залежність. Власне ринок продовольства з кон'юнктурних позицій, а також із при-

© В.А. Пехов, 2016

чини місця України у світовому механізмі продовольчого забезпечення, спричиняють об'єктивні тенденції базисного представлення виробництва зерна у формуванні ефективності сільськогосподарських підприємств.

Функціонування суб'єктів господарювання, забезпечення їх прибуткової діяльності, а також багатьох аспектів розширеного відтворення, нині досить важко й навіть неможливо уявити без ефективної галузі виробництва зерна. Дана теза не підлягає сумніву ні з теоретичних, ні з практичних позицій, проте сам процес позиціонування зернопродуктування в системі господарського обміну потребує систематичного аналітичного оцінювання тенденцій. Отже, ми ведемо мову про необхідність оцінювання тенденцій розвитку, визначення місця й ролі виробництва зерна у формуванні ефективності сільськогосподарських підприємств, у чому полягає постановка проблеми та її актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні аспекти наукового пошуку й аналітичні дослідницькі напрацювання з піднятої проблематики належать багатьом науковцям, зокрема щодо: розвитку аграрного підприємництва та ефективності його функціонування – М.Й. Малік [1, 16, 18], Ю.О. Лупенко [2], О.Г. Шпикуляк [3, 16, 17, 18], Ю.Е. Губені [4], В.Г. Андрійчук [5], Л.В. Забуранна [6]; розвитку агропродовольчого і зернопродуктового підкомплексу – В.Я. Месель-Веселяк [7], О.В. Шубравська [8], Б.Й. Пасхавер [9], В.А. Колодійчук [10], О.М. Шпичак [11], О.В. Боднар [12], В.В. Липчук [13], В.І. Бойко [14], М.Г. Лобас [15] та ін. Однак питання висвітлення ролі виробництва зерна у формуванні ефективності сільськогосподарських підприємств потребує постійної уваги.

Мета статті – визначення ролі виробництва зерна у формуванні ефективності сільськогосподарських підприємств з аналітичним підтвердженням особливостей: розвитку зернового господарства в Україні за структурою виробників; розподілу сільськогосподарських підприємств за рентабельністю зер-

нових і зернобобових; впливу врожайності зернових на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств; впливу обсягів реалізації зерна на загальну результативність агробізнесу; залежності між часткою зерна у виручці підприємств (спеціалізація) та ефективністю господарської діяльності.

Виклад основних результатів дослідження. Так склалося, що Україна значною мірою спеціалізується на виробництві зерна. Підтвердженням цього є відповідна аналітика щодо місця і ролі зернової галузі у розвитку аграрного сектору економіки, зокрема: питома вага зернової продукції у відсотках до валової продукції галузі у 2000 році становила 18%, а в 2014-му – 26,9%; зріс експорт зерна, особливо у вартісному вимірі (у 2000 р. – 122,8 млн дол. США, у 2014 р. – 6544, 1 млн дол. США, а в 2012 р. він був на рівні 6999,9 млн дол. США) відповідно з 8,9% частки експорту агропродовольчої продукції (2000 р.) до 39,3% (2014 р.); значно зросли виручка та прибуток від реалізації зерна, маючи левову частку доходів у системі оцінок інших видів господарської діяльності. Загалом економічна складова зернового господарства України і сільськогосподарських підприємств зокрема цілком пристойна, хоча і є певний негатив – значна переорієнтація агробізнесу саме на зернові, нехтуючи іншими культурами, але цьому сприяє кон'юнктура ринку. Також варто зазначити, що виробництво зернових зростає по всіх категоріях господарств, включаючи господарства населення, які у 2014 році виробили близько 14 млн т зерна (21,9% від загального обсягу по Україні). Загальна картина аналітики сучасного стану виробництва зерна у формуванні ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств вказує на виключну значимість цієї галузі. Проте нас цікавить конкретно результативна частина впливу різних показників розвитку зернового господарства.

Виробниками зернових в Україні є сільськогосподарські підприємства і господарства населення (табл. 1), які формують пропозицію на ринку й задовольняють ринковий попит.

1. Розподіл виробництва зернових в Україні за структурою виробників

Виробники (структура)	Виробництво, тис. т							
	2001	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Сільськогосподарські підприємства	31660	28790	29779	44219	36075	49659	49903	46507
у т.ч. фермерські господарства	3222	4083	4703	6735	5046	7522	7693	7650
Господарства населення	8046	9225	9492	12528	10141	13392	13957	13619
Усього	39706	38016	39271	56747	46216	63051	63859	60126
	У структурі виробництва, %							
Сільськогосподарські підприємства	79,7	75,7	75,8	77,9	78,1	78,8	78,1	77,3
у т.ч. фермерські господарства	8,1	10,7	12,0	11,9	10,9	11,9	12,0	12,7
Господарства населення	20,3	24,3	24,2	22,1	21,9	21,2	21,9	22,7
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Аналітичне визначення стану формування ефективності виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами з оцінками його ролі в системі ефектів господарювання здійснено за методичним підходом, який включає метод групування та кореляційно-регресійний аналіз. Це дасть змогу найбільш комплексно оцінити залежності в аспекті: розподілу сільськогосподарських підприємств за рентабельністю зернових і зернобобових культур; визначення впливу врожайності зерна на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств; впливу обсягів реалізації зерна на загальну результативність агробізнесу; оцінки залежності між часткою зерна у загальній

виручці підприємства (спеціалізація) та загальною ефективністю; виявлення найбільш значимих показників ефективності у вимірі інтенсифікації й екстенсивного розвитку виробництва; побудови кореляційно-регресійної моделі залежності прибутку сільськогосподарської діяльності підприємства від досліджуваних факторів (урожайність, обсяг реалізованого зерна, частка зернових у виручці від реалізації зерна, товарність зернових, рентабельність зерна).

Почнемо з аналізу розподілу сільськогосподарських підприємств України за рентабельністю зернових і зернобобових культур (табл. 2).

2. Розподіл сільськогосподарських підприємств України за рентабельністю зернових та зернобобових культур у 2014 році

Показники	Групи за рентабельністю зерна, %							Усього
	До 0	0,1-15	15,1-30	30,1-45	45,1-60	60,1-80	Більше 80	
Кількість господарств	1529	1810	1316	1002	640	516	632	7445
Середня площа на 1 господарство, га	1034	1114	1168	1411	1535	1269	1281	1208
Виробництво зерна, тис. ц	67482	92860	72098	78177	56163	34548	50640	451967
% до усього	14,9	20,5	16,0	17,3	12,4	7,6	11,2	100,0
Урожайність, ц/га	42,7	46,0	46,9	55,3	57,2	52,8	62,5	50,2
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	150,1	130,4	123,9	107,0	109,0	101,3	93,9	119,3
Витрати на 1 га, грн	6404	6006	5810	5916	6230	5344	5875	5993
Реалізовано, тис. ц	54281	80401	60886	66627	46974	28443	43074	380687
% до усього	14,3	21,1	16,0	17,5	12,3	7,5	11,3	100,0
Реалізовано на 1 господарство, тис. ц	35,5	44,4	46,3	66,5	73,4	55,1	68,2	51,1
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	207	157	143	137	122	115	97	144
Ціна реалізації, грн за 1 ц	166	169	175	187	187	193	209	181
Одержано прибутку – всього на 1 господарство, тис. грн	-1447	536	1483	3325	4751	4303	7623	1896
Одержано прибутку на 1 га, грн	-1399	481	1269	2357	3095	3391	5950	1569
Рентабельність зернових, %	-19,7	7,7	22,4	36,5	53,0	67,8	115,0	25,7
Частка зернових у виручці від реалізації с.-г. продукції, %	38,9	46,0	46,8	53,7	51,4	49,6	50,6	47,7
Прибуток від реалізації с.-г. продукції на господарство, тис. грн	-2889	2385	4789	9140	12630	11740	19250	5597
Рентабельність с.-г. продукції, %	-9,5	12,3	23,0	33,1	43,0	54,1	85,6	24,1
у т.ч. рослинництва	-10,5	14,6	27,2	40,4	51,1	63,7	103,9	28,4

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Згідно з даними таблиці 2, у розрахунок взято 7445 підприємств – це всі сільськогосподарські підприємства України, які з даної статистичної сукупності займалися виробництвом зерна у 2014 році, діапазон розподілу груп за рентабельністю від 0 до 80% рентабельності й вище, таких груп сім. За даним орієнтиром оцінки ефективності видно: мінімальне значення рентабельності – менше 0% (збитковість) мали 20,5% підприємств від загальної кількості взятих до уваги – це доволі значна частина, в якій є невикористані резерви для зміни ситуації; максимальне значення – рентабельність понад 80% (632 підприємства – 8,5% з досліджуваної сукупності); найчисленніша група підприємств представлена в діапазоні рентабельності 0,1 – 15% (1810 підприємств – 24,3%). При цьому ефекти виробництва за різними показниками (табл. 2) кардинально відмінні по групах.

У підприємствах, які загалом навіть не забезпечують покриття понесених витрат у виробництві зерна (*1 група – до 0% рентабельності*): середня площа на підприємство становила 1034 га (по Україні – 1208 га); їхня частка у загальному виробництві зернових 14,9% (67482 тис. ц) – 4 місце серед виділених груп, але врожайність у них була найнижчою; собівартість виробництва зерна – 150,1 грн/ц (найвища), аналогічно найвищими виявилися витрати з розрахунку на 1 га площі зернових, собівартість реалізованої продукції також; при найнижчому обсязі реалізованої продукції з розрахунку на 1 підприємство (35,5 тис. ц) незважаючи на

те, що в загальному обсязі реалізованої продукції місце аналогічне валовому збору; собівартість 1 ц реалізованої продукції була у три рази вища, ніж у підприємств сьомої групи, які мали підсумкову рентабельність понад 80%, відповідно 207 грн/ц, проти 97 грн/ц, при цьому ціна, за якою було реалізовано 1 ц зернових, також значно різниться; відповідно підприємства першої групи виявилися збитковими за усім комплексом оціночних показників (із розрахунку на 1 підприємство та на 1 га), рівень збитковості вирощування зернових – 19,7%, при їх частці у виручці від реалізації сільськогосподарської продукції 38,9%; їхня діяльність загалом і рослинництво зокрема є збитковою; згідно з балансом зерна зафіксовано найнижчий рівень товарності зернового господарства. Тобто, означені ефекти діяльності підприємств «групи збиткових» показують їхню неефективність та значною мірою характер бізнесу, який тяжіє до екстенсивного й монокультури.

У прибуткових підприємствах ситуація дещо інша (див. табл. 2), підкомплекс розвивається ефективно, бо на нього виробники роблять ставку, адже у формуванні ефектів виробництва зерна задіяні не лише економічні чинники, а також соціальні.

Для наочнішої оцінки ефективності виробництва зернових, їх значимості у формуванні результатів аграрної підприємницької діяльності загалом пропонуємо рейтингову оцінку за представленими у попередній таблиці показниками у форматі контурів інтенсифікації та екстенсифікації (табл. 3).

3. Рейтингова оцінка сільськогосподарських підприємств за групами розподілу рівня рентабельності зернових та зернобобових культур у 2014 році

Показник	Групи за рентабельністю зерна, % і місце групи за показниками оцінювання							Контури оцінки за статусом участі у виробництві: «екстенсивний» чи «інтенсивний» – критерій оцінювання
	До 0	0,1–15	15,1–30	30,1–45	45,1–60	60,1–80	Більше 80	
Середня площа на 1 підприємство, га	7	6	5	2	1	4	3	«екстенсивний» – від більшого до меншого
Виробництво зерна, тис. ц	4	1	3	2	5	7	6	«екстенсивний» – від більшого до меншого
Урожайність, ц/га	7	6	5	3	2	4	1	«інтенсивний» – від більшого до меншого
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	1	2	3	5	4	6	7	«інтенсивний» – від більшого до меншого

Витрати на 1 га, грн	1	3	4	6	2	7	5	«інтенсивний» – від більшого до меншого
Реалізовано, тис. ц	4	1	3	2	5	7	6	«екстенсивний» – від більшого до меншого
Реалізовано на 1 підприємство, тис. ц	7	6	5	3	1	4	2	«екстенсивний» – від більшого до меншого
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	1	2	3	5	4	6	7	«інтенсивний» – від більшого до меншого
Ціна реалізації, грн за 1 ц	6	5	4	3	3	2	1	«екстенсивний» – від більшого до меншого
Одержано прибутку – всього на 1 підприємство, тис. грн	7	6	5	4	3	2	1	«інтенсивний» – від більшого до меншого
Одержано прибутку на 1 га, грн	7	6	5	4	3	2	1	«інтенсивний» – від більшого до меншого
Рентабельність зернових, %	7	6	5	4	3	2	1	«інтенсивний» – від більшого до меншого
Товарність, %	6	2	1	3	4	5	5	«інтенсивний» – від більшого до меншого

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Примітка. До інтенсивних відносимо якісні показники, а до екстенсивних – кількісні.

Оцінюючи ефективність виробництва з позиції впливу на рівень рентабельності, виділено фактори екстенсивного й інтенсивного характеру, проранжувавши таким чином групи підприємств за місцем у рейтингу усієї сукупності. З оцінок, наведених у таблиці 3, видно, що сільськогосподарські підприємства з вищим рівнем рентабельності мають високий рівень інтенсифікації виробництва й загалом підприємницької діяльності у виробництві зерна і відповідно гірші підприємства – навпаки, реалізують бізнес в аспектах екстенсивного виміру. Можна зро-

бити висновок про те, що тут прямий зв'язок – інтенсивніші підприємства формують значно вищий ефект рентабельності, ніж, наприклад, ті, які все ще наслідують відомий принцип неринкової, неконкурентної економіки: «більша площа – більший прибуток».

Наступним, не менш важливим, чинником вираження ефективності виробництва зерна є його врожайність, тому проаналізуємо вплив урожайності зерна на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств (табл. 4).

4. Вплив урожайності зерна на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств України, 2014 р.

Показник	Групи за врожайністю зерна, ц/га							Усього
	До 20	20,1-30	30,1-40	40,1-50	50,1-60	60,1-80	Більше 80	
Кількість підприємств	837	1611	1681	1311	894	890	429	7653
Середня площа на 1 підприємство, га	501	782	1147	1120	1383	1784	2622	1179
Виробництво зерна, тис. ц	6568	32351	68289	65916	67824	109012	102966	452926
% до усього	1,5	7,1	15,1	14,6	15,0	24,1	22,7	100,0
Урожайність, ц/га	15,6	25,7	35,4	44,9	54,8	68,7	91,5	50,2
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	164,8	139,8	135,2	119,2	122,0	113,8	103,7	119,3
Витрати на 1 га, грн	2579	3590	4787	5349	6688	7813	9491	5988
Реалізовано, тис. ц	5563	27655	56449	54566	57203	89373	89876	380687
Реалізовано на 1 підприємство, тис. ц	6,6	17,2	33,6	41,6	64,0	100,4	209,5	49,7
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	174	154	151	140	144	143	140	144
Ціна реалізації, грн за 1 ц	168	172	175	176	182	180	193	181
Одержано прибутку – всього на 1 підприємство, тис. грн	-36	306	822	1520	2407	3773	11120	1845
Одержано прибутку на 1 га, грн	-71	392	717	1357	1740	2115	4241	1564
Рентабельність зернових, %	-3,1	11,6	16,2	26,2	26,1	26,4	38,0	25,7

Частка зернових у виручці від реалізації с.-г. продукції, %	28,4	39,7	42,0	40,8	47,0	45,0	64,5	46,9
Прибуток від реалізації с.-г. продукції на підприємство, тис. грн	244	1459	3054	4874	7031	11226	26625	5459
Рентабельність с.-г. продукції, %	8,4	17,6	18,4	22,9	25,1	25,6	33,1	24,0
у т.ч. рослинництва	10,6	21,1	23,1	28,5	28,7	29,4	37,7	28,4

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Дані таблиці 4 доводять про прямий вплив урожайності зерна на ефективність його виробництва. Підприємства з урожайністю до 20 ц/га є збитковими по виробництву зернових, але цей збиток мінімальний (-3,1%), при цьому в загальному вимірі ефективності агропідприємницької діяльності вони прибуткові. Тому можна зробити проміжний висновок про те, що не завжди збитковість виробництва зернових модерує збитковість усього аграрного бізнесу – збитки покриваються з інших джерел. Можна навіть сказати, що для підприємств першої групи, із середньою площею землі 501 га на підприємство, виробництво зернових не є підприємницьким пріоритетом і вони розвивають інші види діяльності. Починаючи з рівня врожайності 20,1 ц/га, виробництво зернових та сільськогосподарської продукції, а також рослинництва є абсолютно прибутковим. Прибутковість (рентабельність) сягає від 10 до 40%, а при врожайності від 40 до 80 ц/га – близько 26% по підприємствах трьох виділених груп (див. табл. 4). Така однаковість зумовлена тим, що факт уро-

жайного року не завжди логічно приводить до високого прибутку. Також зазначимо, що у 429 підприємствах середній рівень урожайності зернових становив 91,5 ц/га, а це на рівні найкращих світових стандартів, хоча рівень прибутковості бажає бути кращим.

У даному контексті оцінок висновок такий – при підвищенні врожайності знижується собівартість одиниці продукції й відповідно зростає як часткова (виробництво зерна), так і загальна (діяльність підприємств у сільськогосподарській галузі) прибутковість, ефективність і т.п. Відповідно також з огляду на виключну актуальність зернового господарства в діяльності простежується загальна пряма залежність рівня прибутковості, ефективності від зростання врожайності зернових – збільшуються обсяги прибутку, рівень рентабельності рослинництва та сільськогосподарської діяльності загалом.

Висновок ніби загальновідомий, але є певні нюанси, які динамічно змінюються по групах підприємств, що показує рейтингова оцінка (табл. 5).

5. Рейтингова оцінка ефективності сільськогосподарських підприємств у виробництві зернових за групами розподілу рівня врожайності у 2014 р.

Показник	Групи за врожайністю зерна, ц/га і місце групи за показниками оцінювання						
	До 20	20,1-30	30,1-40	40,1-50	50,1-60	60,1-80	Більше 80
Середня площа на 1 підприємство, га	7	6	4	5	3	2	1
Виробництво зерна, тис. ц	7	6	3	5	4	1	2
Урожайність, ц/га	7	6	5	4	3	2	1
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	7	6	5	3	4	2	1
Витрати на 1 га, грн	7	6	5	4	3	2	1
Реалізовано, тис. ц	7	6	4	5	3	2	1
Реалізовано на 1 підприємство, тис. ц	7	6	5	4	3	2	1
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	1	2	3	6	4	5	6
Ціна реалізації, грн за 1 ц	7	6	5	4	2	3	1
Одержано прибутку – всього на 1 підприємство, тис. грн	7	6	5	4	3	2	1
Одержано прибутку на 1 га, грн	7	6	5	4	3	2	1
Рентабельність зернових, %	7	6	5	3	4	2	1

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

У питанні оцінки врожайності й визначення рейтингу груп сільськогосподарських підприємств у ракурсі їхнього розміру (табл. 4 і 5), показників ефективності, все зрозуміло – принцип «чим більша врожайність, тим вищий загальний ефект господарювання» прямо підтверджується, і навпаки, «чим менша врожайність, тим нижча ефективність зернового господарства». Ефект урожайності є ще одним аргументом на користь висновку про існування прямої залежності загальної ефективності розвитку сільськогосподарських підприємств, що зумовлено,

зокрема, статусом цієї галузі в системі бізнесових координат. Ефективність виробничої діяльності напряму підпорядкована результатам від виробництва зерна й аспект урожайності тут на першому місці, адже попит на зерно завжди високий, тому підприємства роблять ставку на цю галузь.

Залежно від обсягів реалізації зернових, тобто їх впливу на загальну ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств, висновок такий: обсяги виробництва впливають на рентабельність, прибуток з 1 га, загальний прибуток підприємства (табл. 6).

6. Вплив обсягів реалізації зерна на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств України у 2014 р.

Показник	Групи за обсягом реалізації зерна, тис. ц									Усього
	До 0,5	0,51-5	5,1-10	10,1-25	25,1-50	50,1-100	100,1-250	250,1-500	Більше 500	
Кількість підприємств	207	1247	925	1839	1482	1053	482	137	73	7445
Середня площа на 1 підприємство, га	99	205	372	664	1105	1738	3102	6109	18587	1208
Виробництво зерна, тис. ц	648	7756	10902	43641	67871	88367	82223	51945	98614	451967
% до усього	0,1	1,7	2,4	9,7	15,0	19,6	18,2	11,5	21,8	100,0
Урожайність, ц/га	31,6	30,3	31,7	35,7	41,4	48,3	54,9	62,0	72,6	50,2
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	126,9	127,5	127,6	126,4	122,2	120,2	122,0	118,8	109,8	119,3
Витрати на 1 га, грн	4019	3870	4048	4521	5062	5803	6707	7375	7978	5993
Реалізовано, тис. ц	46	3130	6778	30966	52641	73181	71815	48291	93840	380687
% до усього	0,0	0,8	1,8	8,1	13,8	19,2	18,9	12,7	24,7	100,0
Реалізовано на 1 підприємство, тис. ц	0,2	2,5	7,3	16,8	35,5	69,5	149,0	352,5	1285,5	51,1
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	234	153	147	144	139	139	138	148	154	144
Ціна реалізації, грн за 1 ц	174	165	165	170	173	174	176	191	197	181
Одержано прибутку – всього на 1 підприємство, тис. грн	-13	31	132	442	1198	2400	5702	15231	54939	1896
Одержано прибутку на 1 га, грн	-135	151	354	666	1084	1381	1838	2493	2956	1569
Рентабельність зернових, %	-25,5	8,1	12,2	18,3	24,3	24,8	27,7	29,2	27,8	25,7
Частка зернових у виручці від реалізації с.-г. продукції, %	0,8	13,0	24,1	35,9	40,4	44,8	50,4	56,4	65,8	47,7
Прибуток від реалізації с.-г. продукції на підприємство, тис. грн	256	445	988	1865	4244	7316	16023	39246	131854	5597
Рентабельність с.-г. продукції, %	22,2	19,7	21,0	21,9	26,9	25,3	23,9	22,4	24,4	24,1
у т.ч. рослинництва	27,7	27,7	25,8	26,4	32,1	27,3	29,0	28,2	27,7	28,4

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Проте по кожній із груп підприємств за обсягами реалізації зерна є свої особливості, пов'язані з діяльністю ринку. Фактично збільшення розміру підприємства активізує його діяльність у сегменті реалізації зернопродукції–сировини, бо з'являються експортні можливості великих партій зерна, а зов-

нішній ринок дохідніший. Тим самим підвищуються вартісні показники ефективності, продуктивності, інвестиційного добробуту підприємств (див. табл. 6).

Щодо впливу спеціалізації на ефективність зернової галузі, то тут також свої особливості формування ефектів (табл. 7).

**7. Вплив спеціалізації (частки зерна у загальній виручці підприємства)
на ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств України у 2014 р.**

Показник	Групи за часткою зерна у виручці від реалізації с.-г. продукції, %							Усього
	До 10	10,1-20	20,1-40	40,1-60	60,1-80	80,1-95	Більше 95	
Кількість підприємств	440	550	1789	2423	1448	401	394	7445
Частка зерна у виручці від реалізації с.-г. продукції, %	3,8	16,0	31,0	49,6	68,4	84,8	97,7	47,7
Середня площа на 1 підприємство, га	502	609	1026	1312	1603	1798	975	1208
Виробництво зерна, тис. ц	9776	14673	83019	149383	125132	44643	25342	451967
% до усього	2,2	3,2	18,4	33,1	27,7	9,9	5,6	100,0
Урожайність, ц/га	44,22	43,80	45,24	47,00	53,90	61,92	65,94	50,24
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	129,4	125,8	122,8	121,3	116,0	115,8	110,4	119,3
Витрати на 1 га, грн	5723	5508	5555	5702	6253	7171	7278	5993
Реалізовано, тис. ц	2665	7868	61497	128210	115142	41254	24051	380687
% до усього	0,7	2,1	16,2	33,7	30,2	10,8	6,3	100,0
Реалізовано на 1 підприємство, тис. ц	6,1	14,3	34,4	52,9	79,5	102,9	61,0	51,1
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	147	143	144	143	145	155	130	144
Ціна реалізації, грн за 1 ц	163	169	172	174	180	210	206	181
Одержано прибутку – всього на 1 підприємство, тис. грн	97	361	952	1647	2821	5653	4651	1896
Одержано прибутку на 1 га, грн	193	593	928	1255	1760	3144	4768	1569
Рентабельність зернових, %	10,9	17,6	19,2	21,8	24,5	35,4	58,7	25,7
Прибуток від реалізації с.-г. продукції на підприємство, тис. грн	2556	2856	4276	5326	6914	11790	9333	5597
Рентабельність с.-г. продукції, %	27,8	17,2	21,0	23,4	22,8	30,4	57,5	24,1
у т.ч. рослинництва	30,0	30,7	26,3	27,2	25,5	33,6	57,8	28,4

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Розрахунки вказують на те, що зі зростанням частки зерна у виручці від реалізації сільськогосподарської продукції підвищується рентабельність зернових, галузі рослинництва та сільськогосподарської продукції, тобто ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств цілком залежить від результатів розвитку зернового господарства.

Вищенаведені дані таблиць (групування) доводять про наявність залежності ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств України від, зокрема, врожайності, обсягів реалізації, спеціалізації зернових. Кількісні характеристики цієї залежності можна одержати завдяки методу множинного регресійного аналізу, який уможливує встановити факт наявності зв'язку між факторами, обчислити щільність зв'язку й виявити вплив факторів на результат. Вираженням зазначених зв'язків є кореляційно-регресійна модель.

Нами проведено дослідження залежності обсягу прибутку сільського підприємства (Y) від факторів (X): X_1 – урожайність зерна,

ц/га; X_2 – обсяг реалізованого зерна, ц; X_3 – частка зернових у виручці від реалізації сільськогосподарської продукції, %, X_4 – товарність зернових, %; X_5 – рентабельність зерна, %.

Параметри рівняння та їх оцінки розраховувались методами статистичного аналізу, а саме „Регресія”, „Описательная статистика”, „Корреляція” в середовищі Microsoft Excel. У розрахунках вірогідних границь використовуються значення таблиць розподілу Фішера і Ст'юдента з вірогідною ймовірністю $P = 0,95$. Розрахована модель даної вибірки наведена у додатку на с. 118. За критерієм Фішера рівняння залежності прибутку підприємства від перелічених факторів є статистично значимим: розрахункове значення коефіцієнта Фішера $F = 1636,512$ перевищує табличне значення коефіцієнта з ймовірністю 0,95 $F_{\text{табл.}} = 2,41$. Коефіцієнти регресії схильні до коливань, їх необхідно перевіряти на істотність при лінійному зв'язку за допомогою t-критерію Ст'юдента. Табличне значення коефіцієнта Ст'юдента з ймовірністю $P = 0,95$ $T_{\text{табл.}} = 1,96$. Значення

t-характеристик усіх факторів перевищує критичне значення t-критерію Ст'юдента. Це означає, що статистично значимими є коефіцієнти рівняння при змінних $X_1, X_2, X_3, X_4,$

та $X_5,$ а також з імовірністю 0,95 підтверджує істотність впливу цих факторів. Отже, можна приступати до економічної інтерпретації результатів дослідження.

Кореляційно-регресійна модель залежності прибутку сільськогосподарської діяльності підприємства від досліджуваних факторів

ВИВІД ПІДСУМКІВ

Регресивна статистика	
Множинний R	0,726021
R-квадрат	0,527106
Нормований R-квадрат	0,526784
Стандартна помилка	13050,69
Спостереження	7347

Дисперсійний аналіз

	df	SS	MS	F	Значимість	
					F	
Регресія	5	1,39E+12	2,79E+11	1636,512		0
Залишок	7341	1,25E+12	1,7E+08			
Усього	7346	2,64E+12				

	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення	P-значення	
					Нижні 95%	Верхні 95%
Y	-5834,21	543,7562	-10,7295	1,17E-26	-6900,13	-4768,29
X_1	48,36867	7,666514	6,309082	2,97E-10	33,34009	63,39725
X_2	54,79747	0,669832	81,80773	0	53,4844	56,11053
X_3	17,43828	6,68792	2,607429	0,009141	4,328024	30,54853
X_4	32,05621	6,657828	4,814815	1,5E-06	19,00495	45,10747
X_5	67,49744	3,631056	18,58893	2,08E-75	60,37952	74,61535

	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5
Середнє	3778,256	42,24372	53,27806	48,10443	62,96026	26,55753
Стандартна помилка	221,3343	0,246107	2,731988	0,286736	0,285575	0,51036
Медіана	1101,1	38,60089	20,185	47,61322	66,17166	18,9
Мода	0	20	1,5	100	100	0
Стандартне відхилення	18971,59	21,09498	234,1714	24,57744	24,47796	43,7453
Дисперсія вибірки	3,6E+08	444,9983	54836,24	604,0506	599,1704	1913,651
Ексцес	449,6019	17,50364	862,5614	-0,49737	-0,36165	60,51503
Асиметричність	11,96316	1,894586	25,94293	0,187046	-0,52002	3,719544
Інтервал	1082231	431,2364	9254,729	99,99977	195,9923	1226,7
Мінімум	-412788	1,4	0,002	0,00023	0,007716	-98,7
Максимум	669442,6	432,6364	9254,731	100	100	378
Сума	27758849	310364,6	391433,9	353423,2	462569	195118,2
Рахунок	7347	7347	7347	7347	7347	7347

	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5
Y	1					
X_1	0,2396739	1				
X_2	0,7018704	0,2096446	1			
X_3	0,139456	0,0909227	0,1215658	1		
X_4	0,1049846	0,0023404	0,0874518	0,3476512	1	
X_5	0,2055552	0,2694811	0,050452	0,0987632	-0,0225269	1

Результати кореляційно-регресійного аналізу показують, що ступінь тісноти зв'язку між досліджуваними ознаками є сильним (за таблицею Чеддока), оскільки коефіцієнт множинної кореляції становить 0,726. Одиницею виміру одночасного впливу, зумовленого варіацією усіх досліджуваних факторів, є коефіцієнт множинної детер-

$$Y = -5834,21 + 48,369 X_1 + 54,797 X_2 + 17,438 X_3 + 32,056 X_4 + 67,497 X_5$$

Усі розрахункові коефіцієнти рівняння додатні, отже, зі збільшенням урожайності зерна, обсягів його реалізації, спеціалізації, товарності й рентабельності прибуток підприємства підвищується.

Значення коефіцієнтів рівняння регресії показує збільшення змінної Y при змінні X_i на одиницю відносно середньої.

Параметри одержаного кореляційно-регресійного рівняння показують:

підвищення врожайності зерна на 1 ц/га збільшує прибуток сільськогосподарської діяльності підприємства на 48,4 тис. грн;

збільшення обсягів реалізації зерна та 1 тис. ц збільшує прибуток підприємства на 54,8 тис. грн;

підвищення частки зернових у виручці на 1% збільшує прибуток підприємства на 17,4 тис. грн;

зростання товарності зерна на 1% збільшує прибуток підприємства на 32,1 тис. грн;

підвищення рентабельності зерна на 1% збільшує прибуток підприємства на 67,5 тис. грн відносно середніх значень у вибірці.

Висновки. Загалом у результаті проведених досліджень проблематики розвитку виробництва зерна та визначення його рольових характеристик значимості у формуванні ефективності сільськогосподарських підприємств України встановлено наявність різноаспектних залежностей загальної резуль-

мінації. В нашому випадку $R^2 = 0,527$. Це означає, що варіація прибутку підприємства на 52,7% залежить від варіації включених у дослідження факторів.

Кореляційно-регресійна модель залежності прибутку підприємства від перелічених факторів має вигляд:

тативності їх діяльності, зокрема: виробництво зерна, тобто вирощування зернових і зернобобових культур, в Україні здійснюють сільськогосподарські підприємства й господарства населення; структура виробництва на рівні 75-80% за сільськогосподарськими підприємствами і 20-25% за господарствами населення; оцінюючи аспекти розподілу сільськогосподарських підприємств за рентабельністю зернових, слід вказати, що її рівень як підсумковий показник ефективності по продукту комплексно впливає на загальну ефективність суб'єктів агробізнесу, адже за збитковості виробництва зерна формується збитковість сільського господарства; від урожайності зернових загальна ефективність господарювання залежить меншою мірою, ніж прибутковість виробництва зерна, оскільки при його збитковості сільськогосподарські підприємства залишаються прибутковими; обсяги реалізації зерна впливають на ефективність агрогосподарювання по-різному, залежно від того, яку питому вагу зерно займає у структурі продукції підприємств; частка зерна у загальній виручці підприємств унормовує ефективність сільськогосподарського підприємства, але незалежно від того, на якому вона рівні (спеціалізація), вартісні параметри оцінки ринком даного продукту дають змогу забезпечувати «додатні» ефекти.

Список використаних джерел

1. Малік М.Й. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України / М. Й. Малік, Л.В. Забуранна // Економіка АПК. – 2015. – №8. – С. 5–14.
2. Лупенко Ю.О. Формування перспективної моделі сільського господарства України / Ю.О. Лупенко // Економіка АПК. – 2012. – №11. – С. 10-14.
3. Шпикуляк О.Г. Інституціональні особливості розвитку підприємництва та соціального капіталу в аграрній сфері / О. Г. Шпикуляк // Агросвіт. – 2008. – №11. – С. 4–10.
4. Губені Ю.Е. Підприємництво [Текст] : навч. посіб. для студ. екон. спец. ОКР "Бакалавр" та "Магістр" у ВНЗ аграр. профілю III-IV рівнів акредитації / Юрій Губені. – Л. : Українські технології, 2012. – 568 с.
5. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. 2-ге вид., доп. і перероб. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.

6. *Забуранна Л.В.* Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах / Л.В. Заburанна // Економіка АПК. – 2014. – № 3. – С. 55.
7. *Месель-Веселяк В.Я.* Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 5.
8. *Шубравська О.В.* Розвиток агропродовольчого виробництва України / О.В. Шубравська // Економіка АПК. – 2016. – № 4. – С. 5–12.
9. *Пасхавер Б.Й.* Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку : наук. вид. / Б. Й. Пасхавер, О. В. Шубравська, Л. В. Молдаван, Д. Ф. Крисанов, С. Л. Ганначенко, Л. І. Дідківська; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2009. – 432 с.
10. *Колодійчук В.А.* Ефективність логістики зерна та продуктів його переробки : моногр. / В.А. Колодійчук. – Л. : Український бестселер, 2015. – 574 с.
11. *Шпичак О.М.* Давайте працювати на ринку зерна без шарахань в різні боки / О.М. Шпичак // Зерно і хліб. – 2005. – № 4. – С. 3–5.
12. *Боднар О.В.* Економічна ефективність виробництва зерна / О.В. Боднар // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. – 2009. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/VSnau/FiK/2009_2/47Vodnar.pdf.
13. *Липчук В.В.* Організаційно-економічні проблеми розвитку насінництва зернових культур / В.В. Липчук, Д.В. Малаховський // Економіка АПК. – 2015. – № 12. – С. 28–35.
14. *Бойко В.І.* Зерно і ринок : моногр. / В.І. Бойко – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 312 с.
15. *Лобас М.Г.* Розвиток зернового господарства України: [моногр.] / М.Г. Лобас. – К.: Аграрний інститут НВАТ «Агроінком», 1997. – 450 с.
16. *Малік М.Й.* Підприємництво у розвитку аграрного ринку / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2007. – №11. – С. 138–149.
17. *Шпикуляк О.Г.* До проблеми моніторингу витрат-ефективності виробництва в сільськогосподарських підприємствах / О.Г. Шпикуляк // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія: Фінанси і кредит. – 2007. – Вип. 2 (23). – С. 235–241.
18. *Малік М.Й.* Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 132–139.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2016 р.

* * *

Новини АПК

Час допомоги малим фермерам

Держава повинна підтримувати малих і середніх фермерів. Таку думку висловив Міністр аграрної політики та продовольства України Тарас Кутовий.

«Ми хочемо перейти до прямої державної підтримки малих і середніх фермерів. Таких, які обробляють до 500 га землі і не мають доступу до банківських кредитів. Фактично це ті, хто створює нову форму господарювання на селі», – сказав Міністр. Хоча з іншого боку, як вважає Тарас Кутовий, підтримка повинна надаватися у першу чергу об'єднанням фермерів. «Наш підхід – пряма підтримка не окремим підприємцям, а об'єднанням фермерів. Наприклад, кооперативи, групи, які об'єдналися навколо якихось активів: спільної сушарки або елеватора. Розподіл підтримки має йти через фермерські асоціації. Через людей, які один одного знають. Жодних комісій при облдержадміністраціях, як було раніше», – підкреслив очільник відомства. Також Міністр наголосив, що раніше, здебільшого через корупційну складову, здійснювалася підтримка тільки великих гравців. «На державній підтримці свого часу виросло багато великих приватних сільськогосподарських компаній, які мали значно більше інституційних можливостей, ніж невеликі компанії», – зазначив Міністр. Однак, за його словами, у малих гравців є свої переваги. Вони можуть виробляти продукцію з високою доданою вартістю, наприклад органічні продукти. Великим гравцям таким видом діяльності займатися не вигідно, адже вони орієнтовані на виробництво у великих обсягах, сказав Тарас Кутовий.

Прес-служба Мінагрополітики України